

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv,
Amstelplein 32
1096 BC Amsterdam

© 2019 Gunnar Broberg

© 2020 Nederlandstalige uitgave: Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Amsterdam
Oorspronkelijke uitgave: Natur & Kultur

Eerste druk 2020

Oorspronkelijke titel: *Mannen som ordnade naturen*.

Vertaling: Ger Meesters

Omslagontwerp: Suzan Beijer

Opmaak: Elgraphic

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 00 36756 6

ISBN 978 90 00 36778 8 (e-book)

NUR 320

www.spectrumnonfictie.nl

Inhoud

Voorwoord	9
Noot van de vertaler	11
Wie was hij?	13

I

Een groot man kan uit een klein huis komen	
<i>Het bescheiden Linnaeusklokje</i>	27
De familieboom	29
Studiejaren in Växjö en Lund	43
Aan de academie van Uppsala	59
In een mythisch landschap: Lapland	77
Diaeta naturalis	99
Op bergen en onder de grond: Dalarna	109
In het tulpenland	123
Orde van de natuur 1	140
Intermezzo in Stockholm	152

II

Op de hoogste trede van het leven	
<i>De begerenswaardige theestruik</i>	167
Uppsala en de Verlichting	169
Drie programmalezingen	176
Provinciereizen in opdracht van de standen	181

Een taal waarin alles belangrijk is	200
Flora en Fauna Svecica	206
Gezinsleven 1: Scènes uit een huwelijk	211
In de tuin, op herbatio, tussen de collecties	219
Op de kathedr	232
Wat is dierbaarder dan het leven, dierbaarder dan de gezondheid	237
Academische geneugten	249
Arbeidslust, levensmotto, netwerken	254
Toen Linnaeus schreef, Salvius drukte en Tessin kocht	265
Linnaeus als seksualist	275
Nieuwsgierigheidsonderzoek	281
Natuur en cultuur	285
Ondernemer en econoom	293
Beschrijving van de wereld	300
Orde van de natuur 2	310
Homo sapiens	325

III

De oude Linnaeus	
<i>Een schotel wilde aardbeien</i>	337
Eerbetonen	339
Op de natio, in het Consistorie	343
Gezinsleven 2: Hammarby	351
Vrienden en vijanden	362
Problemen	374
Een nieuwe synthese?	384
Natuurfilosoof of natuurwetenschapper?	400
Gods brede rug en voetstappen	405
Nemesis divina	414
Ouderdom volgens Salomo	422
Epiloog	
Gezinsleven 3: Moeder en kinderen	441
Linnaeanisme	450

Noten	461
Bronnen en literatuur	487
Register	511
Dank	519

Voorwoord

Linnaeus is de bloem in het knoopsgat van de Zweedse wetenschap, een bloem die niet verwelkt, ondanks het verstrijken van de tijd. Meer dan honderd jaar geleden werd de biografie van Thore M. Fries over Linnaeus gepubliceerd: *Linné: Lefnadsteckning* (1903), twee stevige delen die onverslaanbaar zijn in detail, expertise en liefde voor de hoofdrolspeler. Maar dat werk beantwoordt geen moderne vragen, zelfs niet over de evolutietheorie, waarover ongetwijfeld werd gediscussieerd toen Fries aan het schrijven was. Hij deinst ook terug voor de schaduwzijden van de hoofdpersoon.

Ook dit is een biografie, weliswaar met ingevoegde wetenschapshistorische delen. De nadruk ligt niet geheel gebruikelijk op de oude Linnaeus. Ik wil weten hoe hij dacht en waar hij zijn gedachten vandaan haalde. Ik wil hem in zijn voetstappen volgen, ik wil horen hoe hij sprak, ik wil bij hem thuis langgaan. Ik wil ook oude teksten tot leven brengen. Dit betekent dat het verhaal grotendeels in zijn eigen woorden of die van zijn tijdgenoten verteld wordt, met de kansen op nabijheid die dat biedt. Linnaeus hield zich bezig met hoe hij zou worden herinnerd, maar zijn woorden mogen niet onweersproken blijven. Dat vereist aandachtig luisteren naar het taalgebruik van die tijd en stemmen uit verschillende kringen. Opgemerkt kan worden dat hij in zijn eigen autobiografische geschriften in de derde persoon over zichzelf spreekt. Ik heb niet veel kunnen doen aan de vaak veranderde spelling en betekenis van de woorden, bijvoorbeeld dat iets dat ‘ganska’ (tamelijk) lekker is, betekent dat iets ‘synnerligen’ (bijzonder) lekker is, of dat ‘mask’ (worm) vroeger kennelijk als ‘matk’ werd gespeld.

Net als Fries gebruik ik in deze biografie de adellijke naam (von) Linné, die hij bijna twintig van zijn zeventig levensjaren droeg, maar die zijn weg heeft gevonden naar het Zweedse bewustzijn. In de rest van de wereld heet de man in kwestie Linnaeus. Hij is actueel. Wanneer ik dit in mei 2019 schrijf, heeft het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES) van de VN verklaard dat een miljoen – van de ongeveer zeven miljoen – planten- en diersoorten binnen de komende decennia dreigen te verdwijnen.

De literatuurverwijzingen en noten, selectief gebruikt maar nog steeds groot in aantal, staan aan het einde van het boek, waar ook een register te vinden is. Paginaverwijzingen naar de reisverslagen zijn meestal niet vermeld, omdat ze gezien de vele edities die in de loop der jaren zijn verschenen zelden naar de juiste pagina zullen leiden.

Gunnar Broberg

Noot van de vertaler

Gunnar Broberg heeft zich ten doel gesteld de biografie van Linnaeus grotendeels samen te stellen uit de eigen woorden van Linnaeus, aangevuld met teksten over Linnaeus van zijn tijdgenoten. Een groot deel van deze teksten is of in het Latijn of in achttiende-eeuws Zweeds geschreven. Waar de Zweedse teksten wel werden vertaald, koos Broberg ervoor de achttiende-eeuwse teksten te handhaven. Hoewel het Zweeds in de afgelopen 250 jaar aanzienlijk is veranderd, zullen de meeste Zweden min of meer kunnen volgen wat er destijds werd bedoeld, al zal de spelling anders zijn. Ook zal de nuance soms verloren gaan, omdat woorden en uitdrukkingen in modern Zweeds niet meer of op een andere manier worden gebruikt.

Deze achttiende-eeuwse citaten zijn voor deze uitgave vertaald in modern Nederlands. Desalniettemin zal de ambiguïteit van de oorspronkelijke teksten van Linnaeus en anderen in bepaalde fragmenten nog weerklinken. Uit de context en de noten zal ook altijd duidelijk blijken waar, wanneer en door wie de tekst destijds is geschreven.

Hoewel Gunnar Broberg de adellijke naam (von) Linné gebruikt, wordt in deze vertaling zijn in Nederland ingeburgerde oorspronkelijke naam Linnaeus gebruikt, met als voornaam Carl, tenzij hij of anderen in bepaalde teksten de gelatiniseerde vorm Carolus gebruiken. Wanneer het over de naam Linné zelf gaat, wordt deze uiteraard wel gebruikt.

Wie was hij?

Een literatuurprofessor vat samen: ‘Linnaeus was een groot en een zeldzaam gelukkig man. Hij had dat te danken aan zijn harmonieuze aard, waarvan het optimisme kracht putte uit de lutherse vroomheid die heerste in de Smålandse pastorie waar hij opgroeide. Hij had geen intellectuele zorgen; met nederige en dankbare vreugde voerde hij zijn werk uit en oogstte hij zijn vruchten. [...] levendig overtuigd dat hij nooit een stilist zou worden, creëerde hij half onbewust zijn eigen stijl, die rechttoe rechtaan was, maar soms een poëtische kleur kreeg, deels door idyllische rococo, deels door Bijbelse zalving.’¹ Vrijwel elke bewering kan net zo goed worden omgekeerd. Wie was dan de man wiens overblijfselen zich bevinden onder een grafsteen net voorbij de ingang van de kathedraal van Uppsala?

Er zijn maar weinig Zweden uit zijn tijd over wie we zoveel weten. Laten we daarom een zeer snel inleidend overzicht maken en beginnen met zijn uiterlijk en zijn persoonlijkheid. Zelf omschrijft hij zich als volgt: ‘Linnaeus was niet groot, niet klein, mager, bruine ogen. Eenvoudig, haastig, liep snel, deed alle dingen prompt. Tolereerde geen laatkomers; was snel aangedaan, gevoelig, werkte continu; kon zich niet sparen. Hij at graag goed eten, dronk goede dranken, maar was daarin nooit onmatig. Hij gaf weinig om de buitenkant, vond dat de man de kleren maakte, niet andersom.’²

Voor de zekerheid heeft hij zichzelf opnieuw beschreven, hier gedeeltelijk vertaald uit het Latijn: ‘Eerder kort dan lang; vet noch mager, met tamelijk gespierde *artus* en grote aders vanaf de kindertijd. Het hoofd groot, bij de halsnaad ingedaald. Haar in de kindertijd sneeuw wit, daarna donker, op oudere leeftijd grijzend. Ogen bruin, levendig, zeer scherp,

met uitstekend zicht. Voorhoofd op hoge leeftijd gerimpeld. Op de rechterwang een zwak ontwikkelde wrat en een andere aan de rechterkant van de neus. Tandenslecht, veroorzaakt door erfelijke kiespijn in de jeugd.’ Aldus een beschrijving van iets meer dan een pagina die duidelijk de vorige persoonsbeschrijving voor zich had.³ De nauwkeurige fysieke beschrijving klinkt misschien verrassend, maar is ook te vinden in Linnaeus’ portret van zijn schoonvader, die ‘gemiddeld lang van bouw was, gelijkmatig en recht. Zijn botten en knokkels waren sterk, omhuld door vast en stevig vlees, pezen en aders. Zijn gezicht was mannelijk, zijn ogen levendig en oprecht, zwarte baard en donkere huidskleur; hij zag er in één woord mannelijk uit.’ Een naturalisme dat in het geval van Linnaeus daarom ook een zwak ontwikkelde wrat op zijn rechterwang en een andere aan de rechterkant van zijn neus vermeldt. De wrat op de wang is te zien op het portret van Linnaeus dat het omslag van dit boek siert.

Iemand die Linnaeus herhaaldelijk beschreef was de Duitser Johann Beckmann, ook wel de vader van de technische geschiedenis genoemd: ‘Ridder von Linné was kort van bouw en als hij liep een beetje gebogen, zodat het leek alsof hij korter was dan in werkelijkheid. Hij had een open geest en felle en sterke ideeën [...] Hij hield van de grap, het geluk en het algehele welzijn. Zijn gevoel van eer kende geen grenzen. Hij gaf niets om het oordeel van zijn burens, alleen om dat van geleerden.’⁴

‘Linnaeus behoort tot degenen die nooit het gevaar van superlatieven hebben ontdekt,’ merkt de uitgever van zijn autobiografie, met de titel *Vita*, op.⁵ Soms liet hij echter blijken dat hij zich ervan bewust was dat eigen roem stinkt. Aan zijn oude vriend Carl Fredrik Mennander kondigde hij in 1762 aan dat hij zijn ‘elogie’ had geschreven en ‘vond dat *propria laus sordet*, ja zo stinkt, dat ik dat nooit in de wereld aan iemand heb getoond, ook niet voor de enige die al vanaf mijn slechte jaren mijn begunstiger is geweest. Als Mijn Beste hier iets zou kunnen halen, moet het zoiets zijn dat aandacht vroeg, omdat het van een dergelijke hand kwam.’⁶ Er is geen reactie van de bisschop bekend, noch weten we wat Linnaeus hem eigenlijk had toegezonden – nog een autobiografie? Hij moest waarschijnlijk het cv van Linnaeus bij de hand hebben wanneer de kwestie van de nationale beloning zou worden beslist. In 1770 was het nog aan de orde dat Mennander de biografie van Linnaeus zou schrijven of op zijn minst zou bewerken. Deze werd via een bediende naar zijn vriend Abra-